

כסלו תשע"ו - איריס הסרגל *Iris vartanii*

כתב: **שיר ורד**

איריס (אירוס) הסרגל *Iris vartanii* הינו גיאופיט ממשפחת האיריסיים הגדל בצפון ובמרכז הארץ.

בסוג **איריס** תוארו כ 200 מינים שונים, המחולקים למספר סקציות (קבוצות), אירוס הסרגל שייך לסקציה הקרויה רטיקולטה (*Reticulata*), הכוללת כ-11 מינים הגדלים באירופה ואסיה, מהם גדלים בארץ שני מינים בלבד, **איריס הסרגל ואיריס הלבנון**. בעבר נכלל המין בסקציה קרובה הקרויה קסיפיום (*Xiphium*).

השם המדעי של הסוג *Iris* קרוי על שם אלת הקשת בענן במיתולוגיה היוונית, שמו המדעי של תואר המין *vartanii* ניתן לו על שם **ד"ר קלוסט ורטן** שהקים ב-1861 את בית החולים בנצרת שעדיין פעיל. בספרות הבוטנית בעברית נקרא הסוג "אירוס" על שם צמח המופיע במשנה כירק (כלומר צמח שעליו משמשים למאכל) אך ספק גדול אם האירוס המופיע במשנה הוא אכן אחד ממיני האירוסים הגדלים בארץ, עקב ספק זה ועקב השם המדעי *Iris* רבים קוראים לסוג בשם **איריס** ושני השמות הוכרו ע"י האקדמיה ללשון העברית. בכלנית אנו נוטים להעדיף את הצורה "איריס". תואר המין העברי קרוי על שם העלים המזכירים בצורתם סרגל.

איבר האגירה של הצמח הוא בצל העטוף בקליפות סיביות דמויות רשת, ממנו יוצאים בתחילת החורף 1-5 עלים צרים, מרובעים בחתך הרחב שלהם, בעובי של 3 עד 6 מ"מ ובאורך של 10 עד 20 ס"מ (חלק מהעלים ממשיכים להתארך לאחר הפריחה ולעיתים מגיעים ל-40 ס"מ), העלים לרוב זקופים וישרים, דמויי סרגל וראשם מחודד. בצמחים שנפגעו בסופת ברד או שלג, ראשי העלים נוטים להישבר. צבע העלים ירוק כהה. לעיתים רבות העלים עטופים במתחל קצר ירוק עד קרומי בבסיס העלה. לעיתים קרובות פני העלים שקועים ביחס לצלעות העלה והעלה לא נראה כמרובע בחתך הרחב, אך ניכר היטב בצלעות הבולטות של העלים.

איריס הסרגל. צילם: שיר ורד ©

מימין - איריס הסרגל ברמות מנשה. הפס במרכז השפית בצבע לבן, עמוד העלי נחלק לשתי אונות צרות וארוכות בראשו במרכז - איריס הסרגל ברמות מנשה. בתחתית הפרחים הנבולים מתחיל להיווצר ההלקט, פני העלים שקועים וצלעותיהם בולטות משמאל - איריס הסרגל ברכס תורען. מתחל קצרצר עוטף את בסיס העלה, ראשי העלים נשברו בסופת ברד.

להגדלה - לחצו על התמונות

איריס הסרגל פורח בתחילת החורף, בין נובמבר לינואר, כאשר האוכלוסיות בגבעות רמות מנשה והכרמל מקדימות לפרוח ואלו בהרי יהודה והשומרון הן מאחרות לפרוח, סדר פריחה המוכר לנו גם בצמחים הפורחים באביב.

בכל פרט יוצא פרח יחיד הנישא על גבי צינור כותרת ארוך, צינור הכותרת עטוף במתחל המורכב ממספר עלעלים קצרים החופים זה את זה.

לפרחים 6 עלי כותרת, מהם 3 חיצוניים פרושים (שפיות) ו 3 זקופים (דגלים). שלוש השפיות מסודרות בצורה רדיאלית עם זווית של 120 מעלות ביניהן ואילו הדגלים נמצאים בין השפיות. כל שפית סגורה מלמעלה ע"י עמוד העלי ונראית כמו פרח נפרד, עמודי העלי מפוצלים בראשם לשתי אונות. בין השפית לעמוד העלי נמצאת מנהרת האבקה ובתוכה אבקן יחיד.

איריס הסרגל. צילם: שיר ורד ©

מימין - איריס הסרגל בין עופרה לעמונה. הפס הצהוב לאורך השפית בולט כקרין, הצבע הצהוב של הפס גולש גם לצידי השפית בחלקה התחתון. חלקם העליון של כל העלים נשבר עקב סופת שלגים קשה. ניתן לראות את המתחל העוטף את העלים במרכז - איריס הסרגל בין עופרה לעמונה. הכותרת בהירה מאוד, הפס הצהוב מתרחב בתחתית השפית ונראה גם בתחתית הדגל ועמוד העלי משמאל - איריס הסרגל ברמות מנשה. ראשי העלים מחודדים, הפרחים בולטים מעל לגובה העלים

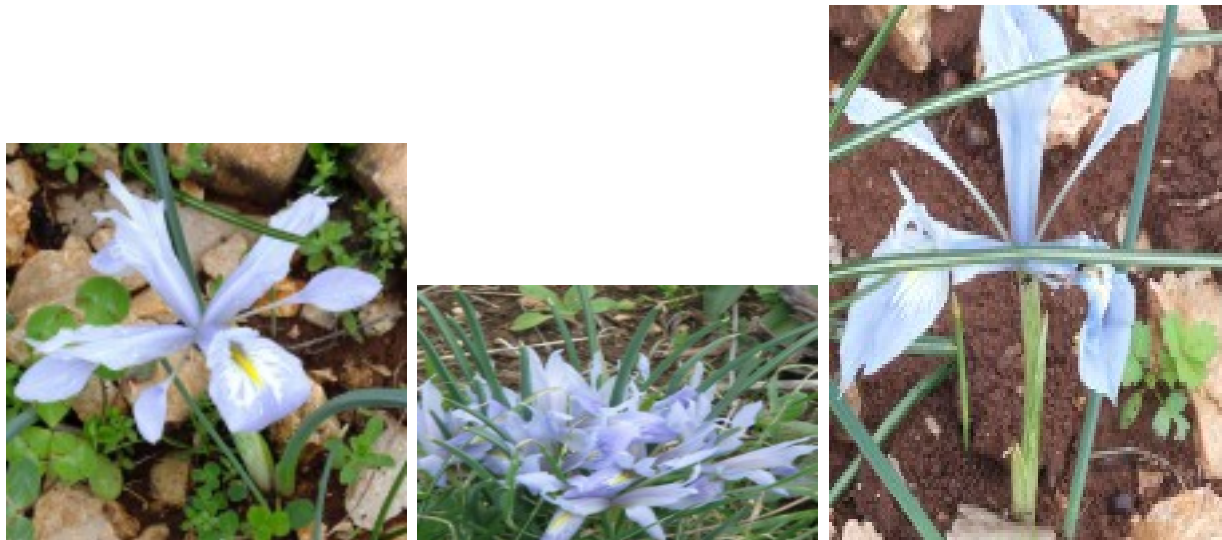
להגדלה - לחצו על התמונות

צבע עלי הכותרת והעליים תכלת עד סגול ועליהם פסים לבנים. לאורך מרכז השפית ישנו

קרין בצבע לבן עד צהוב הבולט ככרבולת. בחלק מאוכלוסיות **איריס הסרגל** ובמיוחד באלו הנמצאות בסָפֶר, צבע הכותרת בהיר מאוד וצבעה תכלת-לבנבן. קוטר הכותרת 3 עד 5 ס"מ.

הפרחים בדרך כלל נמוכים מהעלים, אך ניתן למצוא פרטים בהם הפרחים בולטים מעל לגובה העלים.

הפרי הלקט בעל שלוש מגורות שבתוכם זרעים רבים קטנים. הצמח מתרבה וגטטיבית ולכן רבים מצמחי **איריס הסרגל** גדלים בגושים צפופים שבהם נמצאים פרטים רבים הפורחים בו-זמנית או בהפרשים של מספר ימים קטן ביניהם.

איריס הסרגל. צילם: שיר ורד ©
מימין - איריס הסרגל ברכס תורען. צינור הפרח עטוף במתחל המורכב ממספר עלים החופים זה על זה. (העלים עם הפס הלבן לא שייכים לאיריס הסרגל).
במרכז - איריס הסרגל במצוק הארבעים. הכותרת כמעט סגולה, גוש של הרבה פרטים שהתרבה וגטטיבית הפורחים בבת אחת, כל הפרחים בגוש באותו גוון. העלים גבוהים מהפרחים
משמאל - איריס הסרגל בגשם, רכס תורען
להגדלה - לחצו על התמונות

המין קרוב מאוד ל**איריס הלבנון** הגדל בגליל העליון, בצפון הגולן וכן בסוריה ובלבנון. בגליל העליון נמצאו אוכלוסיות מעבר בין שני המינים הללו. ההבדלים העיקריים בין המינים - קוטר הכותרת 3 עד 5 ס"מ באיריס הסרגל, ו 5 עד 6 ס"מ באיריס הלבנון; הפס לאורך השפית באיריס הלבנון איננו בולט ככרבולת, ועל חלקה העליון של השפית באיריס הלבנון ישנם כתמים כהים (בנוסף לפסים הלבנים לאורך השפית הנמצאים בשני המינים).

את **איריס הסרגל** ניתן למצוא בין השאר במצוקי האון בדרום הגולן, במצוק הארבעים בכרמל, בשולי כביש הגישה לאתר חגית בכביש 70, במתחם קבר שמואל הנביא, בין עופרה

לעמונה ובהר עמשא.

איריס הסרגל הינו מין אנדמי לארץ-ישראל, ירדן (משם כנראה נכחד) ודרום סוריה.
איריס הסרגל הוא צמח אדום (מין בסכנת הכחדה) ומוגן.

=====

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

ציטוט: ורד ש 2015 כסלו תשע"ו - איריס הסרגל *Iris vartanii*, צמח החודש העברי,
כתב-עת "כלנית" מספר 2.

[כסלו תשע"ו - איריס הסרגל *Iris vartanii*](#)